

Кримінологія – це, найперше, – соціологія та психологія злочинності, фундаментом якої є кримінальне право та інші правові науки. Як теорія протистояння злочинності, вона покликана пропонувати свої рекомендації, спираючись на конкретне кримінологічне, соціологічне та психологічне вивчення відхиленої поведінки та її чинників. Попередження злочинів – це і є та частина кримінології (Особлива частина), яка містить науково обґрунтовані висновки для практики попередження різного роду злочинів.

**Список літератури:** 1. Иншаков С.М. Зарубежная криминология. М.,1997. 2. Беккария 4.0. О преступлениях и наказаниях. М., 1939; Вольтер Ф.М. Комментарии к книге о преступлениях и наказаниях //Избранные произведения. М., 1956. 3. Теоретические основы предупреждения преступления. М., 1977. 4. Курс советской криминологии: предупреждение преступности/Под ред. В.Н. Кудрявцев, И.И. Карпе, Б.В. Коробейников. М.,1986. 5. Кримінологія. Лихолоб В.Г., Филонов В.П., Коваленко О.И., Михайлов А.Е. К., 1997. 6. Блувштейн Ю.Д., Добрынин А.В. Основания криминологии. Опыт логико-философского исследования. Минск, 1990. 7. Осипов П.П. Гуманистические основы предупреждения преступлений в социалистическом обществе //Правоведение. М.,1975. №3. 8. Зелінський А.Ф. Кримінологія. Курс лекцій. Х., 1996. 9. Голіна В.В. Попередження злочинності. Лекція. Х.,1994. 10. Айдаров И.И. О профилактической политике и ее роли в борьбе с преступностью //Вопросы борьбы с преступностью. Вып.47. М., 1988; Долгова А.И. Организация предупреждения преступности с учетом детерминации //Вопросы борьбы с преступностью. Вып.47. М., 1988. 11. Кури Х. Исследование проблем виктимизации в Германии //Криминологические исследования в мире. М., 1995. 12. Туляков В.А. Виктимология (социальные и криминологические проблемы). Одеса.2000. 13. Анденес И. Наказание и предупреждение преступлений. М., 1979; Карпе И.И.; Наказание: социальные, правовые и криминологические проблемы наказания. М, 1973. 14. Лобзяков В.П., Овчинский С.С. Административно-правовые меры предупреждения преступлений. М., 1978. 15. Малянтович П.Н., Муравьев Н.К. Законы о политических и общественных преступлениях. 16. Блувштейн Ю.Д., Зырие М.Н., Романов В.В. Профилактика преступлений. Минск, 1980.

*Надійшла до редколегії 05.02.04*

*В.А. Ортинський*

### **ДО ПОНЯТТЯ «ОРГАНІЗОВАНА ЗЛОЧИННІСТЬ»**

Міжнародне співтовариство давно висловлює стурбованість темпами зростання організованої злочинності. Безперечно, організована злочинність становить серйозну проблему. Стурбованість міжнародного співтовариства лише підкреслює значимість активної протидії цьому сучасному антисуспільному явищу.

Різні підходи до розуміння, особливості прояву організованої злочинності у різних країнах, відмінні аспекти розгляду цього явища, обмежений або розширений підхід до висвітлення відповідних питань – все це істотно позначається на тому, що досі не запропоновано уніфікованого поняття організованої злочинності (дефініції). Загальновідомо, що юридична дефініція відіграє ту роль, яка дає можливість підібрати адекватні засоби протидії тому чи іншому явищу, щоб забезпечити її ефективність.

Ситуація із визначенням поняття «організована злочинність» дійшла до тієї межі, коли у процесі наукових дискусій сформувався навіть підхід, згідно з яким виникли сумніви щодо коректності самого поняття – організована злочинність. Відзначається, що, по-перше, злочинність не має дискрипту (субстрату) в реальній дійсності, а є соціальною конструкцією; по-друге, організованість, з позиції загальної теорії організації – невід’ємна властивість усіх біологічних та соціальних систем (об’єктів), а тому неорганізованої злочинності взагалі не існує; по-третє, в сучасних умовах, коли діяльність будь-якої публічної або приватної інституції неодмінно пов’язана з порушенням кримінального закону, поняття «організована злочинність» стає синонімом понять «суспільство», «держава», «соціальна дійсність», «соціальне явище». Враховуючи такі міркування, пропонується відмовитися від поняття «організована злочинність» як кримінологічного та кримінально-правового (взагалі – наукового), визнавши його поняттям побутовим [1].

Однак вважати науково некоректним це поняття нема підстав. Як відомо, юридична наука оперує термінологією, що позначає правові поняття або явища. З моменту прийняття Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» від 30 червня 1993 р. [2] термін організована злочинність увійшов у науковий обіг як нормативний. У ст. 1 цього Закону визначається організована злочинність як сукупність злочинів, що вчиняються у зв’язку зі створенням та діяльністю організованих злочинних угруповань. Слід також підкреслити, що немає жодних підстав вважати поняття організованої злочинності, як і злочинності взагалі кримінально-правовим. Воно відображає кримінологічне явище.

Реалії нашої дійсності переконують не тільки у фактичному існуванні організованої злочинності а й у необхідності серйозного наукового дослідження цього явища. Так, згідно зі статистичними даними МВС України та Державного комітету статистики України протягом 1991–2000 рр. в Україні зафіксовано існування 8422 організованих злочинних груп, якими за цей час було вчинено 56727 злочинів. Існує тенденція зростання кількості злочинних груп. Так, у 1991 року існувало 275 злочинних груп (3% від загальної кількості), у 1992 р. – 496 (6%), у 1993 р. – 621 (7%), у 1994 та 1995 рр. – 871 (по 10%), у 1996 р. – 953 (11%), 1997 р. – 1079 р. (13 %), у 1998 р. – 1157 (14%). У 1999 р. спостерігається пік зростання кількості злочинних груп – 1166 (15%), а у 2000 р. їх стало менше – 960 (11%). Очевидно, що зростання кількості злочинних груп тягне за собою відповідно і збільшення кількості вчинених ними злочинів. Так, за період з 1991 по 2000 рр. організованими злочинними групами було вчинено 56727 злочинів. Зокрема, в 1991 р. – 2732, що становить 6% від загальної кількості зареєстрованих на вказаний період, у 1992 – 2606 (4%), у 1993 – 2619 (5%), у 1994 – 4215 (7%), у 1995 – 4556 (8%), у 1996 – 6241 (11%), у 1997 – 7434 (13%), у 1998 – 9273 (16%), у 1999 – 9307 (16%), у 2000 – 7744 (14%) [3].

Маємо ситуацію, коли і чинне законодавство визначає досліджуване поняття, й практика підтверджує його реальне існування. Однак стверджувати, що проблема визначення поняття «організована злочинність» вичер-

пана нормативним його закріпленням, на жаль, не можна. У спеціальній літературі існує багато визначень цього поняття. Такий плюралізм думок пояснюється здебільшого відмінністю підходів до висвітлення цього явища. Н.Б. Бараєва, наприклад, вважає, що організовану злочинність нелогічно було б зводити до однієї з форм вчинення злочинів. На даному рівні її розвитку спостерігаємо такі прояви, які дають можливість поставити її в один ряд з масштабними економічними та політичними явищами. У зв'язку з цим, на думку вченої, феномен, який позначається як організована злочинність, логічніше було б визначити як форму ризикового підприємництва, що здійснюється за максимальної адаптації до легальних соціальних інститутів та за ігнорування традиційних інститутів соціального контролю. Таким чином, організована злочинність, за Н.Б. Бараєвою, – форма високоадаптованого ризикового підприємництва, що ігнорує традиційні інститути соціального контролю [4].

Подібне за суттю визначення закріплене у документах Міжнародної конференції ООН з проблем організованої злочинності у 1991 р. (м. Суздаль, РФ) та підтримується Я.Глинським, який вважав, що організована злочинність – функціонування стійких керованих угруповань злочинців, котрі займаються злочинами як бізнесом і створюють систему захисту від соціального контролю за допомогою корупції [1].

Фактично таке ж визначення запропонував Л.В.Багрій-Шахматов, відзначивши, що організована злочинність – відносно розповсюджене функціонування стійких керованих самовідтворюваних угруповань, які займаються злочинним бізнесом та створюють систему захисту від соціального контролю за допомогою корупції [5, с.272].

За твердженням директора Інституту проблем тероризму, корупції та організованої злочинності А.Дорошенка, організована злочинність як форма соціальної активності повинна досліджуватися насамперед з політичних позицій, оскільки саме доступ до політичної влади за нинішніх умов впливає на прийняття рішень правового та економічного характеру, вигідних злочинцям [6].

За іншим підходом, організована злочинність – це складна система організованих злочинних формувань з їхньою широкомасштабною злочинною діяльністю, що використовує у власних протиправних злочинних цілях державні структури, інститути громадянського суспільства. Така система – якісно нове явище. Поняття «система» відбиває не просто множину організованих формувань, а й органічну цілісність, наявність стійких взаємовідносин різного характеру між ними на базі забезпечення злочинної діяльності і створення найбільш сприятливих умов для її розвитку, легалізації та примноження злочинного прибутку [7].

Аналіз цих визначень дає можливість виділити такі ознаки організованої злочинності:

- 1) це динамічний процес – процес функціонування;
- 2) таке функціонування провадиться з метою отримання прибутку;
- 3) методом (методами) отримання прибутку є вчинення злочину (злочинів);

4) суб'єктом функціонування є стійкі керовані угруповання;  
5) для забезпечення свого функціонування суб'єкти створюють систему захисту від соціального контролю.

За іншим джерелом можна навести такі ознаки організованої злочинності:

- 1) відносно масова група стійких і керованих спільнот злочинців;
- 2) які займаються злочинною діяльністю як промислом;
- 3) мають соціальну систему захисту від соціального контролю;
- 4) використовують такі протизаконні засоби як насильство, залякування, корупція та великомасштабні розкрадання [Див.: 8].

За іншим визначенням, організована злочинність – це явище, наділене такими ознаками:

- 1) це складна система організованих злочинних угруповань;
- 2) що займаються широкомасштабною злочинною діяльністю;
- 3) і використовують при цьому у своїх злочинних цілях державні структури та інститути громадянського суспільства.

Навіть поверховий погляд на ці ознаки показує, що переважно вони співпадають. Єдина відмінність між ними вбачається у тому, яку ж ознаку визначити найсуттєвішою у цьому понятті: організована злочинність – це певна діяльність злочинних організацій чи організована злочинність – це у першу чергу система (сукупність) злочинних організацій.

Для визначення будь-якого поняття, на наше глибоке переконання, слід користуватися загально визначеними надбаннями науки логіки. Поняття в науці розглядають як форму мислення, що відображає предмети та явища об'єктивного світу в їх суттєвих і специфічних ознаках, а також зв'язки і відношення між предметами та явищами [9, с.53]. Як відзначає О.М.Костенко, щоб дати дефініцію правовому явищу, треба визначити властивості, які індивідуалізують його, тобто дозволяють відмежувати це явище від інших [10, с.72]. З цією думкою необхідно погодитись, оскільки, насправді будь-яке поняття має дві основні характеристики: зміст та обсяг. І якщо обсяг поняття – це відображена в свідомості множинність (клас) предметів (або явищ), кожний з яких має ознаки, зафіксовані в досліджуваному понятті [11, с.403], то його зміст – це відображена в свідомості сукупність властивостей, ознак і відношень предметів, ядром якої є відмінні істотні властивості, ознаки і відношення [11, с.557].

Щоб визначити, які ж ознаки організованої злочинності є для неї специфічними, необхідно віднайти родові для наведеного поняття і визначити його ознаки. Безперечно, родовим поняттям для організованої злочинності є загальне поняття злочинності. Цей висновок впливає насамперед з структури науки кримінології, яка розглядає організовану злочинність поряд із іншими видами (проявами) злочинності – насильницькою, неповнолітніх, економічною, професійною, корисливою тощо.

Не вдаючись до дискусій, що тривають на сторінках спеціальної літератури щодо поняття злочинності, відзначимо, що злочинність – це соціально негативне, історично мінливе правове явище, що полягає у вчиненні частиною членів суспільства вчинків, які заподіюють шкоду іншим членам

суспільства або суспільству в цілому, відповідальність за які передбачена кримінально-правовими нормами [12, с.51].

Виходячи із наведеного визначення, ознаками злочинності є:

1) соціально негативний характер; 2) історична мінливість; 3) правовий характер; 4) прояв у вчиненні певної поведінки; 5) заподіяння шкоди членам суспільства або суспільству в цілому; 6) відповідальність за такі вчинки передбачена кримінально-правовими нормами.

Аналіз організованої злочинності як явища соціального буття дає підстави стверджувати, що вона повністю підпадає під виділені ознаки злочинності. Організована злочинність є соціально негативною і розвивається у часі, тобто міняє свої форми та методи впливу на суспільство, оцінюється з правової точки зору. Крім того, очевидно, що організована злочинність проявляється у певній поведінці, яка спричиняє шкоду й окремим членам суспільства і суспільству в цілому, передбачена комплексом кримінально-правових норм. Передбачення організованої злочинності у кримінальному законі не викликає суперечок у зв'язку із наявністю у КК України загальної норми у ст. 255 КК України «Створення злочинної організації», в якій встановлюється відповідальність вже за діяння по організації такого угруповання.

Таким чином, наведені ознаки злочинності можна вважати родовими ознаками організованої злочинності. Щодо видових (специфічних) ознак організованої злочинності, говорити про них можна насамперед, виходячи із лексикологічного тлумачення термінологічного звороту «організована злочинність».

Термін «організувати» в сучасній українській мові має таке значення: 1. Створювати, засновувати що-небудь, залучаючи до цього інших, спираючись на них. 2. Здійснювати певні заходи громадського значення, розробляючи їх підготовку і проведення. 3. Згуртувати, об'єднувати кого-небудь з певною метою. 4. Чітко налагоджувати, належно впорядковувати що-небудь [13, с.479]. Отже, «організована» означає створена із залученням до цього інших, спрямована на проведення певних підготовлених заходів, згуртована та об'єднана з певною метою, чітко налагоджена та належно впорядкована структура.

Оскільки мова йде про злочинність, то організована злочинність це – створена, залучаючи до цього інших, спрямована на проведення певних підготовлених заходів, згуртована та об'єднана з певною метою, чітко налагоджена та належно впорядкована злочинність.

З цього приводу окремі науковці відзначають, що злочинні організації наділені тими ж властивостями, як і будь-які інші організації: вони роблять можливим досягнення, які є неможливими без об'єднання людей в організацію. А відрізняються лише тим, що пристосовані для досягнення злочинних результатів. Висока ефективність організації як інструмент досягнення результатів робить організовану злочинність особливо небезпечною для суспільства [10, с.72]. Фундаментальною властивістю будь-якої організації, у тому числі й злочинної, є те, що це об'єднання людей структуроване згідно з певними законами. Група, на відміну від організації, – це об'єднання, яке структурованості не має [10, с.73].

І справді, можна визначити як організацію сукупність людей, груп, об'єднаних для досягнення будь-якої мети, вирішення поставленого завдання на основі принципу поділу праці, розподілу обов'язків та ієрархічної структури. І тоді – організованість означає внутрішню впорядкованість, погодженість і взаємодію складових ланок системи. На наш погляд, організованість з об'єктивної сторони може характеризуватися дуже широким комплексом ознак: обов'язковим визначенням і формулюванням цілей спільної діяльності, ретельним продумуванням і плануванням злочинних акцій, чітко вираженою ієрархічною структурою і розподілом ролей між співучасниками, внутрішньо твердою дисципліною з незаперечним підпорядкуванням по вертикалі, активною діяльністю організаторів, продуманою системою матеріального забезпечення знаряддями та засобами вчинення злочинів, спеціалізацією функцій співучасників і самої злочинної організації, створенням так званого «общака» для фінансової підтримки діяльності співтовариства, відпрацьованими схемами відмивання брудних грошей та їх вкладенням у різні проекти, створенням системи протидії різним заходам соціального контролю, включаючи забезпечення безпеки членів співтовариства в цілому, встановлення зв'язків з корумпованими особами державного апарату тощо.

Ознака організованості зумовлює свою наявність у цьому явищі й іншої специфічної ознаки – суб'єкта організованої злочинності. При цьому слід наголосити на тому, що тут йдеться не про суб'єкта злочину, вчиненого у складі злочинної організації (фізична осудна особа, що досягла встановленого законом віку), а про суб'єкта злочинності.

Суб'єктом організованої злочинності є злочинна організація. Це поняття визначає Кримінальний кодекс України у ч.4 ст. 28 як стійке ієрархічне об'єднання декількох осіб (три і більше), члени якого або структурні частини якого за попередньою змовою зорганізувалися для спільної діяльності з метою безпосереднього вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів учасниками цієї організації, або керівництва чи координації злочинної діяльності інших осіб, або забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так і інших злочинних груп.

У цьому аспекті організована злочинність може бути визначена як суспільно небезпечна діяльність злочинних організацій з вчинення тяжких чи особливо тяжких злочинів, керівництва чи координації злочинної діяльності інших осіб або забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так і інших злочинних груп.

Ще однією специфічною ознакою організованої злочинності є характер діяльності суб'єктів такої злочинності. Діяльність ніколи не здійснюється заради самої діяльності. Так і злочини ніколи не вчиняються заради самих злочинів, тим більше коли йдеться про наявність у діяльності (злочині) організованого характеру. У літературі є позиція, згідно з якою поняття організованої злочинності формується, виходячи з економічних принципів спеціалізації та кооперування праці [14].

З позицій права цілеспрямована діяльність або бездіяльність людини, що заборонені законом та є суспільно небезпечними – злочин. Відмінність між працею та злочином полягає не в організації цих дій, а у правовій формі їх викладення. За своєю структурною організацією трудова діяльність та злочинне діяння – схожі. Питання полягає лише у правовій оцінці їх наслідків: створюється суспільно необхідний або суспільно небезпечний продукт. Виходячи із визначень організованої злочинності, які подаються у міжнародних документах, та із самого характеру організованої злочинної діяльності, маємо підставу стверджувати, що мета цієї діяльності – одержання неконтрольованого державою прибутку. Причому методом одержання такого прибутку є вчинення злочинів, що є єдиною правовою формою функціонування організованої злочинності, оскільки вже сам факт існування суб'єкта цієї злочинності – злочинної організації, є злочином відповідно до ст.255 КК України.

Враховуючи наведене вище, можна припустити, що організована злочинність наділена такими специфічними ознаками:

- 1) це злочинність, яка відзначається організованістю;
- 2) суб'єктами такої злочинності є злочинні організації;
- 3) формою існування організованої злочинності є злочин;
- 4) метою та змістом існування організованої злочинності є одержання неконтрольованого державою прибутку від своєї діяльності.

На підставі вищевикладеного можна сформулювати таке визначення (дефініцію): організована злочинність – вид злочинності, що відзначається організованістю та за своїм змістом є діяльністю злочинних організацій по одержанню неконтрольованого державою прибутку, що здійснюється у формі вчинення злочинів.

**Список літератури:** 1. Глинский Я. Криминологическое исследование организационной преступности: теория, методология, результаты // Санкт-Петербургский Центр по изучению организованной преступности и коррупции. Интернет страница. 2. Відомості Верховної Ради України. 1994. № 24 Ст.184. 3. Чаплинский К.О. Поняття та ознаки організованих злочинних груп // <http://www.naiu.kiev.ua/visnik/2002-3>. 4. Бараева Н.Б. Институциональные проявления организованной преступности // Санкт-Петербургский Центр по изучению организованной преступности и коррупции. Интернет страница.. 5. Багрий-Шахматов Л.В. Уголовно-правовые и криминологические проблемы коррупции, теневой экономики и борьбы с ними. Одесса, 2001. 6. Дорошенко А. Организована злочинність як фактор політичного процесу // <http://www.rada.kiev.ua/viche>. 7. Ушаповський В.Ф. Вплив організованої злочинності на суспільство як фактор деформації моральної свідомості // [http://www.naiu.kiev.ua/visnik/n2001\\_4](http://www.naiu.kiev.ua/visnik/n2001_4). 8. На сайті <http://www.naiu.kiev.ua/visnik/nomer1>. 9. Карамішева Н.В. Логіка: Підручник для студентів юридичних факультетів ВУЗів. Львів, 1998. 10. Костенко О.М. Организована злочинність: юридична дефініція та модель протидії // Проблеми боротьби з корупцією і організованою злочинністю. Том VII. К., 1998. 11. Кондаков Н.И. Логический словарь-справочник. М., 1976. 12. Курс криминології: Загальна частина: Підручник / За загальною редакцією О.М.Джужи. К., 2001. 13. Новий тлумачний словник української мови. У трьох томах. Том 2. / Укладачі В.Яременко, О.Сліпушко.

*Надійшла до редколегії 15.01.04*

*М.В. Куркін*

## **ДЕЯКІ ПОНЯТТЯ КАТЕГОРІАЛЬНОГО БАЗИСУ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ**

Одним із основних завдань, що мають найважливіше значення для підприємств, котрі функціонують у сучасних умовах перебудови економіки України на ринкові відносини, є завдання забезпечення їх економічної безпеки. Інформатизація суспільства, глобалізація економічних відносин, розширення сфер взаємодії суб'єктів цих відносин, включаючи інформаційно-комунікаційні, – усі ці чинники визначають основні напрямки наукових досліджень, пов'язаних з економічною безпекою, зокрема, її інформаційним аспектом. Питання забезпечення інформаційної безпеки є актуальними для всіх груп суб'єктів, що господарюють на ринку, і пов'язані з проблемами збереження державної та комерційної таємниці, інформації фінансово-кредитних установ, що становить інтерес для конкуруючих ринкових суб'єктів, і вимагає свого вирішення на різних рівнях інституціональної побудови суспільства.

У зв'язку з цим важливого значення набувають методичні питання, пов'язані з визначенням понять, котрі відносяться до категоріального базису інформаційної безпеки. Метою даної роботи є визначення й уточнення деяких понять інформаційної безпеки. Саме вони дозволять сформулювати сутність і формалізувати такі проблеми, як безпека інформаційної системи, економічного об'єкта, персоналу підприємства.

Розглянемо наступні аспекти, що визначають проблему забезпечення інформаційної безпеки.

1. Політика забезпечення інформаційної безпеки суспільства і його інститутів є однією з чільних державних політик. У першу чергу, вона спрямована на забезпечення безпеки інформації в урядових, військових установах і відомствах, в яких інформація містить державну та військову таємницю (із різними грифами таємності), а також у фінансово-кредитних установах і суб'єктах господарської діяльності, які активно працюють у сфері розробки і реалізації стратегічно важливих інноваційних напрямків. Іншим, не менш важливим напрямком, є забезпечення безпеки інформації на підприємствах, що активно виходять на ринок, досить стабільно функціонують на ньому й у відношенні яких можуть порушуватися різні зобов'язання по збереженню їхніх комерційних таємниць (впровадження інновацій, нових технологій, виробничих процесів) [1].

Таким чином, можна зробити висновок про те, що існує три основних компоненти ринкових контрагентів, для яких забезпечення інформаційної безпеки має різне значення і зміст.

Теоретичне і практичне використання цього положення приводить до формулювання наступної базової передумови – визначення інваріантних